

ÉDOUARD JEAUNEAU • Ortaçağ Felsefesi

ÉDOUARD JEAUNEAU Fransa Bilimsel Araştırma Merkezi'nde araştırma görevlisi.

İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi, 1998 (1 baskı)

La philosophie médiévale

© 1963 Presses Universitaires de France

İletişim Yayınları 931 • Başvuru Dizisi 31

ISBN-13: 978-975-470-665-9

© 2003 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-2. BASKI 2003-2006, İstanbul

3. BASKI 2015, İstanbul

DIZI YAYIN YÖNETMENİ Mustafa Bayka

YAYIN DANIŞMANI Ahmet Insel

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Utku Lomlu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Metin Pınar

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ÉDOUARD JEAUNEAU

Ortaçağ Felsefesi

La philosophie médiévale

ÇEVİREN *Betül Çotuksöken*

i l e t i ŝ i m

İçindekiler

Çevirenin Önsözü.....	7
Giriş.....	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
Öğretisel Kaynaklar ve Toplumbilimsel Bağlam	15
Kutsal Kitap, Doğanın kitabı.....	15
Kilise Babaları.....	16
Kiliseye mensup yazarlar.....	22
Dindışı yazarlar.....	25
Toplumbilimsel bağlam.....	29
İKİNCİ BÖLÜM	
IX. Yüzyıldan XI. Yüzyıla	33
Karolenj "Renaissance"ı.....	33
Ioannes Scotus Eriugena.....	37
Tarihin birbuçuk yüzyılından bellibaşlı görünümler.....	45
Aziz Anselmus.....	51
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
XII. Yüzyıl	57
XII. yüzyıl "Renaissance"ı.....	57
Chartres Okulu.....	58
Abelardus.....	67
Saint-Victor Okulu.....	71
Cistercium akımı.....	75
Tarımbilimsel yöntemlerin yenilenmesi.....	78

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XIII. Yüzyıl	81
Yeni yönelimler.....	81
Oxfordlu hocalar.....	87
Aziz Bonaventura.....	90
Aziz Albertus Magnus ve Aziz Thomas Aquinas.....	95
Brabantlı Siger ve Latin İbn Rüşçülüğü.....	105
Raimundus Lullus.....	109

BEŞİNCİ BÖLÜM

XIV. Yüzyıl	113
Bir eğri üzerinde birkaç nokta.....	113
Ioannes Duns Scotus.....	114
Üstat (Meister) Eckhart.....	118
Guilelmus de Ockham.....	125
Çeşitli akımlar. Francesco Petrarca.....	129
Özet Kaynakça.....	133

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Yaklaşık yüz elli yıldır, Ortaçağ, felsefe yönünden de incelenmeye değer görülüyor. Ortaçağa ilişkin bireysel ve kurumsal çalışmalar dikkate alındığında, son yüz elli yılın verimli geçtiği ileri sürülebilir.

Ortaçağın büyük ölçüde tanrıbilimsel öğelerle de örülü felsefe dünyası, metinler aracılığıyla günışığına çıkarılmakta, birbirinden farklı anlayışlar, kavrayışlar doğrultusunda felsefe tarihleri, incelemeler kaleme alınmaktadır. Yazılan felsefe tarihleri ya akılcı tutumu benimseyen tarihçilerce ya da inanca ilişkin içerikleri gözler önüne sermenin, bu dönemin felsefe tarihi yazarlığının asıl ödevi olduğunu ileri süren tarihçilerce üretilmektedir.

Édouard Jauneau'nun kaleme aldığı bu çalışmada ise konu, Etienne Gilson, Paul Vignaux, Jean Jolivet gibi ünlü felsefe tarihçilerinin de katkısıyla ve ana çizgileriyle verilmektedir. Yapıt; ağırlıklı olarak IX. yüzyıl, XV. yüzyıl arasında yer alan felsefi söylemi zamandizinsel açıdan sergilemektedir. Tanrıbilimci kimlikleriyle de beliren filozofların görüşleri yer yer toplumbilimsel arkaplan da dikkate alınarak ta-

nıtılmakta; Platonculuk, Aristotelesçilik, Yeniplaton-culuk gibi Antikçağ düşünme doğrultularının Ortaçağda ne türden dönüşümlere yol açtığı ya da bu doğrultuların Ortaçağ yazarlarınca nasıl değerlendirildiği yalın bir anlatımla sunulmaktadır.

Bilindiği gibi Antikçağ filozoflarının ürettiği birçok felsefe terimi ve dolayısıyla da felsefe kavramı, Ortaçağa aktarılmıştır. Ancak bu terimler ve artalanlarındaki kavramlar, yeni bakış açıları doğrultusunda yeniden yorumlanmışlardır. Böylece, felsefe tarihinin aslında kavramlar tarihi olduğu savı bir kez daha haklılık kazanmıştır.

Benimsenen ve zaman zaman da dönüştürülen kavramsal yaklaşımlar, yeni düşünme doğrultusu olarak ortaya çıkan, örneğin, Augustinusçuluk, Thomasçılık gibi tutumlar da belirleyici olmuşlardır. Bu bağlamda, özellikle bilme, anlama edimleri alanına ilişkin yeni terimler, ince ayrımları da hesaba katacak biçimde felsefi söylemlerde yerlerini almışlardır. Bu terimlerin daha sonra modern dillere aktarımında da farklı tutumların benimsenmesiyle neredeyse, aynı gerçekliği göstermek üzere, birden fazla terim kullanılmıştır. Böyle bir tutumun en tipik örneğini, Yunanca “nous”, “logos”, Latince “intellectus”, “ratio” ikilisinde görmekteyiz. “Nous” ya da “intellectus” daha sonra Fransızcaya çevrilme aşamasında bazan “intellect”, bazan da “intelligence” ile karşılaşılır olmuştur (şimdilik “entendement” gündemde yok). Antikçağ ve Ortaçağ konularında şimdiye değin Türkçede oluşturulan çalışmalarda da örneğin, “intellectus agens” deyişi “etkin akıl” ya da “faal akıl” deyişiyle karşılaşmıştır. Ancak böyle bir karşılama belki bir bakıma şimdiye değin yapılan çalışmalar arasında bir tutarlılık sağlayacaktır; ama öte yandan da “ratio” (akıl ya da us) ile “intellectus” (anlama yetisi) arasındaki ince ayrımı da göz ardı edecektir. Ancak aynı anlama gelmek üzere bir de “in-

telli-gence”ın kullanılıyor olması işleri büsbütün karıştır-
maktadır.

Bu durumda, konuyu tartışmaya açmak üzere, çeviride, “intellectus” için “anlama yetisi”, “intelligentia” için de “an-
lama gücü” (bir Ortaçağ terimi olarak geçen “intelligentia”yı
zekâ ya da anlak gibi bir terimle karşılamak biraz zorlama gi-
bi görünüyor) karşılıkları kullanılmıştır.

Ortaçağ filozoflarının, yazarlarının adları Türkçede ço-
ğunlukla modern Avrupa dillerindeki yazılış biçimleriyle
yer almaktadır. Ancak yine benimsenen ölçütler birbirin-
den çok farklıdır. Yaygın başvuru kaynakları olarak görü-
nen ansiklopedi türü çalışmalar arasında bile belli bir an-
laşmaya varılmış değildir. Bu konuda şöyle bir yol izlene-
bilir sanırım: Ortaçağ yazarlarının adlarını Türkçenin deyiş
özelliklerini de hesaba katarak aktarmak, *Abelardus* örneğin-
de olduğu gibi. Bu adın aslı için yüzyıllar boyu birbirinden
çok farklı yazılış biçimleri olmuştur fakat en sonunda *Abæ-
lardus*’ta karar kılınmıştır. Ancak, “æ”yi okunduğu gibi ver-
mek ve dolayısıyla da Türkçede “e” olarak yazmak mümkün
gibi görünüyor.

Diğer Ortaçağ yazarları için yine büyük zorluklarla kar-
şı karşıyayız. Örneğin, Guilelmus de Ockham, Guillaume
d’Ockham, William Ockham ya da Wilhelm von Ockham
olarak mı yazılacaktır? Özgün adlara okurlarımızı alıştırmak
amacıyla yine bu çeviride Guilelmus de Ockham kullanımı
tercih edilmiştir. (*Ortaçağda Felsefe ve Ortaçağ Yazıları* adlı
kitaplarda da aynı yazılış biçimi kullanılmıştır.) Ayrıca yine bu
alışkanlığı sağlamak üzere, *Société Internationale Pour l’Étude
de la Philosophie Médiévale*’in yayımladığı bültenlerde yer alan
özgün adlar ayrıca içinde gösterilmiştir. Bu arada yine metne
sadık kalınarak “Saint”-“Sanctus” nitelemesi “Aziz” deyişiy-
le karşılanmıştır. Metinde yer alan ve kimi okurlar için anla-
şılması güç olan terim ve deyişler, dipnotlarda açıklanmıştır.

Türkiye’de son derece sınırlı olan Ortaçağ felsefesi çalışmalarına zaman zaman çeviri aracılığıyla da katkı sağlamak, sanırım çok anlamlı görünüyor. İşte bu “anlamlı oluş”, bu işe girişen kişiye, bir “güç” veriyor. Her metin, sadece yazarının ya da çevirmeninin değil, okurunun da ürünüdür. Okuyucusuna ulaşmış bir metin gerçekten “varolur”. Türkçe metnin ilk okuru, değerli hocam, Sayın Zühre İlk gelen oldu. Yapıcı eleştirileri için kendisine teşekkür ederim.

Çeviri, Ortaçağ felsefesiyle tanışma olanağını sağladığında ya da bu konuyla daha önce tanışmış kişilere yeni bir düşünme ufku açtığına amacına ulaşmış olacaktır.

BETÜL ÇOTUKSÖKEN
Kızıltoprak, 7 Şubat 1998

GİRİŞ

Ortaçağ felsefesinden söz etmenin sağduyuya aykırı görüldüğü bir dönem yaşandı. Sanki –o yüzyıllarda yaratılmış birçok şeyi bir yana bıraksak bile– katedrali ve *chanson de geste*'i* üretmiş olan o dönem, felsefi düşünce alanında tümüyle verimsizmiş gibi, Antikçağ felsefesinin sonu ile Descartes arasında hiçbir şeyin olmadığı neredeyse genel olarak kabul edilmişti. Fakat görüngeler (perspektifler) tamamen değişti. Renaissance patlamasının, ağır işleyen Ortaçağ olgunlaşması olmaksızın açıklanamayacağı ve Dekartçılığın köklerinin ise skolastikte bulunduğu artık biliniyor. Dahası da var. Ortaçağ felsefesi, sadece modern felsefeyi daha iyi anlamayı sağlaması bakımından değerli değildir. Özgün bir düşünme çabası sunuyor olması bakımından da özel bir yararı vardır. Antikçağ felsefeleri bilgisi, kestirmeden felsefeye ulaşma yolu olduğuna göre, Ortaçağ felsefeleri bilgisi de aynı rolü oynayabilir ve oynayacaktır da. Bu bizde, Plotinos'un dediğine inanılırsa, “herkesin sahip olduğu fakat pek az kişinin kul-

(*) XI. ve XIV. yüzyıllar arasında Fransa'da yazılmış olan ve halk şairlerinin bir müzik aleti eşliğinde söyledikleri kahramanlık destanları – ç.n.

lanabildiği bir yeteneği” (*Enneadlar*, I, VI, 8) uyandırabilir ve uyandıracaktır. Asıl isteğimiz, bu kısa çalışmanın okuyucuya sadece bir tarih özeti sunması değil, onda felsefe yapma arzusu ve hazzını da uyandırmasıdır.

Genel tarihin Ortaçağ için belirlediği sınırlar (395/ 476-1453/1492), Ortaçağ felsefesi tarihçilerinin genellikle oluşturdıkları sınırlar değildir. Ortaçağ felsefesi tarihçileri için, Etienne Gilson’un yazdığı gibi, “Ortaçağa ilişkin felsefi hareketin temelleri, yönettiği halkın düşünsel ve törel durumunu iyileştirmeyi amaçlayan Charlemagne’ın (Carolus Magnus, ç.n.) çabasıyla bağlantılıdır”. Bu görüş tarzına biz de uyacağız: Ortaçağ felsefesi tarihimiz, IX. yüzyılda başlayıp XV. yüzyılın başlarında bitecek; Hıristiyan ve Latin Batı dünyasıyla sınırlı olacaktır.

Araştırmak istediğimiz alanın toplu görünümünü kendini, modern tarihçilere engebelerle dolu olarak sunar; bu iniş çıkışlar arasında üç büyük doruk yükselir: IX. yüzyıl Renaissance’ı, XII. yüzyıl Renaissance’ı ve XV. yüzyıl Renaissance’ı. Bizim Ortaçağ felsefesi tarihimiz bu Renaissance’lardan birincisiyle başlar, üçüncüsünün eşiğinde de durur. Modernler, “Renaissance’lar” izleğini seviyorlar ama, Ortaçağ yazarlarının kendileri kültür aktarımını (*translatio studii*) kullanmayı yeğ tutarlardı. IX. yüzyılda Alcuinus’un rüyası Fransa’da yeni bir Atina inşa etmektir. Gerson ise 1405’te, yeryüzü cennetinin parçası olan ve oradan sırayla, Yahudilere, Yahudilerden Mısırlılara, Mısır’dan Atina’ya, Atina’dan Roma’ya, Roma’dan Paris’e geçen bu kültür gelişimini anımsatacaktır.

“Renaissance’lar” izleği, az ya da çok, sürekli olmayış izleğidir; “aktarma” izleği ise süreklilik izleğidir. Bunlar, aynı canlı gerçekliğin iki görünüşüdür. Birini diğerine kurban etmek doğru değildir. Doğru bakış açısı, onları daha çok birbirinin tamamlayıcısı olarak gösteren bakış açısıdır. Bu, ge-

ometrik olarak yetkin bir süreklilik uğruna girinti ve çıkıntıları düzleştirmek ve “Renaissance”lar arasında aşılmaz çukurlar açmak gibi çift yönlü tehlikeden kaçınmak zorunda olduğumuz anlamına gelir.

BİRİNCİ BÖLÜM
**ÖĞRETİSEL KAYNAKLAR
VE TOPLUMBİLİMSEL BAĞLAM**

Kutsal Kitap, Doğanın kitabı

Bir Ortaçağ düşünüründen felsefesinin kaynaklarını önem sırasına göre adlandırması istenmiş olsaydı, ilk sırayı kesinlikle *İncile*, *Eski* ve *Yeni Ahit*in kitaplarında kaydedilmiş bulunduğu durumuyla Tanrı Sözüne verirdi. Eski bir vaiz gibi, belki Kutsal Kitabın yanı sıra Doğanın kitabının adını da anardı. Çünkü bu yazar şöyle der: “Yetkin olarak bilgi sahibi olalım diye, Tanrı bizim için mükemmel yazılar kaleme almaya özen gösterdi... Bu yazılar, yaratılışın kitabıyla Kutsal Kitap olmak üzere iki kitapta yer alırlar. Birincisinde ne kadar yaratık varsa o kadar da bize yalansız doğruyu öğreten mükemmel yazılar vardır. Bunun içindir ki, bu kadar çok şeyi, bu derecede, nerede öğrendiği kendisine sorulduğunda Aristoteles şu yanıtı verir: Yalan söylemeyi bilmeyen şeylerde”. (*Thomas Aquinas’a atfedilen vaaz*.) Ortaçağ düşünürlerinin –ilk Ortaçağ tarihçilerinin “akılcılar” dedikleri bu kimselerdir– gözünde *İncilin* eşsiz bir saygınlığının olması, biraz olsun onların metinlerine başvuracak

herhangi bir kimseye, açık seçik olarak görünecektir. Doğanın kitabına da başvurulmuş olmasını, binlerce başka tanık arasında, katedral taşlarında pek çok örneği bulunan hayvan ve bitki kabartmalarını bir yana bıraksak bile, Albertus Magnus'un yapıtının ya da *Roman de la Rose*'un* birçok sayfası kanıtlamaktadır.

Kutsal Kitap ve Doğanın kitabı Ortaçağ düşüncesinin beslendiği derin kaynaklardır. Fakat daha doğrudan kaynaklar da vardır. Özellikle söz etmemiz gerekenler bunlardır. Onları üç kategori halinde sıralayacağız: Kilise Babaları, kiliseye mensup yazarlar, dindışı yazarlar.

Kilise Babaları

Antikçağ felsefesi ile Ortaçağ felsefesi arasındaki büyük bağlantı yolu Kilise Babalarından geçer. İsa'nın doğumunu izleyen ilk yüzyıllarda yaşamış, dogmatik tutumlarıyla ve günahattan uzak yaşamlarıyla Kilisenin takdirini kazanmış olan Hıristiyan yazarlara "Kilise Babası" denir. Burada onları bizat kendileri bakımından incelemek söz konusu olamaz – böyle bir inceleme *patrologia*'nın** konusudur– fakat onların Ortaçağ felsefesini ne bakımdan hazırladıklarını ve koşullarını belirlediklerini kısaca da olsa söylemek gerekir.

Hellen bilgeliğiyle *İncil* erkenden karşılaşmış bulunmaktaydılar. "Kilise Babaları" arasında yine pek erken dönemlerde iki yönlü tavır belirlemiştir: kimileri çoktanrıci filozofların mirasını tümüyle bir tarafa attılar; kimileri de inanç için zararsız diye kurtarılabilen her şeyi, Antikçağ felsefesinden kurtarmaya çabaladılar. Her iki çeşit Kilise Babası da, kendilerine göre, felsefenin davasına hizmet ettiler. Hatta Pas-

(*) *Gülün Romanı*, iki bölümden oluşan alegorik ve didaktik Fransız şiiri - ç.n.

(**) Kilise Babalarının ve Ortaçağ yazarlarının yapıtlarını Yunanca ve Latince olarak içeren dizi – ç.n.